

Recreatie-effecten op de terugkeer van Kieviten in de Bouwespolder bij Eastermar (Frl.)

Arend Timmerman

Kunnen Kieviten als broedvogel terugkeren naar een ooit bezet broedgebied? Die vraag kwam in 2018 op toen een gebruikswissel optrad in een laaggelegen poldertje vlakbij Eastermar. Vele jaren in de vorige eeuw was dit vochtige oevergrasland, in de omgeving bekend als de Bouwespolder, een waar vogelparadijs met een overwegend kruidenrijke graslandvegetatie. Ooit was het op lage plekken geel van de dotterbloemen en roze van de koekoeksbloemen. Het was ook een omstreden vogelreservaat van de Vogelwacht Eastermar. Omstreden, want de Bond van Friese Vogelwachten (BFVW) vond het absurd dat de wacht na 1946 verboden had om daar (Kievits)eieren te zoeken!

Figuur 1. Wandel- en fietspad naar het recreatieterreintje, november 2023 (foto auteur).

Ligging in meeroeverlandschap

Het poldertje ligt noordwest van de camping en jachthaven aan de Lits bij het dorp en grenst aan het Bergumermeer (figuur 2). Door de polder liep aanvankelijk een onverhard wandelpad naar een open, kleine zwemplek in de rietoever van het Bergumermeer. De polder is omgeven door een brede, hoge kade. De westzijde grenst grotendeels aan de oever van het meer waar een groot moerasediland met overwegend rietland ligt. Meer naar de Lits toe was en is de oever begroeid met struiken en bomen. Aan de oostzijde grenst het aan een boezemlandsloot waarlangs hier en daar elzen staan. Aan de noord- en noordoostzijde verdicht de bomenbegroeiing zich. De afgelopen twintig jaren is daar bij een in 1998 herstelde poel enige verdichting en verbossing ontstaan. Oorspronkelijk was het gebied ca. 17 ha groot. Inmiddels is daar 5 ha afgehaald voor uitbreiding van de camping. In

de ruilverkaveling Oostermeer (1998) is het huidige, met schelpen verharde wandel- en fietspad (figuur 1) ontstaan. Aan de zuidzijde ervan is ca 5 ha vochtig grasland overgebleven. Ca. 7 ha ligt aan de noordzijde en bestaat uit twee percelen. Deze noordzijde ligt ook het laagst. De graslanden bezitten nog een oorspronkelijke, intensieve begroeiing. Bij de zwemplaats aan de kade bevindt zich een elektrisch gemaaltje dat de (grasland)polder bemaalt.

Veranderingen

Ook deze omstreeks 1920 uit boezemland ontgonnen oeverrand van het meer ontkwam niet aan modernisering. Maar vanwege de lage ligging mislukte dat in de jaren 70 van de vorige eeuw vooral in het noordelijke deel. Optredend grondwater en dunne, weke venige bodem waren de oorzaak. Die natuurlijke handicaps verhinderden vroeg maaien (voor

half juni) en weiden gebeurde vaak laat in het voorjaar. En als dat op de drogere percelen dicht bij het dorp wel kon, dan werden de nesten en jonge vogels beschermd door leden van de Vogelwacht. Een en ander was voor de vogelbevolking een goede leefomgeving. Het enige verstoringe obstakel voor de vogels was het pad door het gebied naar de zwemplaats aan de oever van het meer. Dichtbij het pad werd het nestelen door het toenemende gebruik al gauw steeds minder aantrekkelijk. Te veel verstoring, maar verderop hadden de weidevogels er kennelijk geen probleem mee.

Aantal broedvogels

Op uitnodiging van de Vogelwacht mocht ik vanaf het voorjaar van 1986 met de vogelwachters een aantal keren mee om het aantal nesten in kaart te brengen. Hoe rijk dit ruim 17 hectare grote gebied aan broedvogels was, blijkt wel uit die oude cijfers. In dat jaar waren er 25 nesten van de Kievit, 18 van de Grutto, 12 van de Tureluur, 2 van de Watersnip en 2 van de Slobeend en dan zijn de andere nesten die we vonden van de Scholekster en de eenden en zelfs een Graspieper niet meegeteld. Veel jonge vogels konden in deze jaren groot worden. Helaas duurde deze bijzondere situatie niet lang. De pachters van de polder verbeterden de waterhuishouding verder en het gebruik werd speciaal aan de zuidzijde van het toegangspad naar de zwemplek intensiever. Dotter- en Koekoeksbloem, Reukgras, Moerasstruisgras en Blauwe zegge die eerder nog de plantengroei kleurden verdwenen aan de zuidzijde en gingen achteruit aan de noordzijde van het genoemde pad.

Vogels verdwijnen

Daarna ging het bergafwaarts met de weidevogels. Eerst aan de zuid-, de dorpszijde en later ook in het noordelijke deel van de polder. De toenmalige pachter ging over op agrarisch natuurbeheer door vooral het noordelijke lagere deel niet meer te bemesten en spaarzaam te beweiden. Het gevolg was dat dit nog vogelrijkste deel verruigde en Pitrus massaal de kop op stak. Eind van de vorige eeuw waren de overgebleven Kieviten en een enkele grutto ook niet meer opgewassen tegen hun natuurlijke predatoren. En in het mond-en-klauwzeer jaar 2001 kwam geen enkele weidevogel meer terug. Het grutto-grutto-grutto, eerst zo karakteristiek voor de Achterwei bij Eastermar, was verdwenen. Toen wij in 2008 aan de Achterwei kwamen wonen, speet het mij meer dan te vertellen is dat ik het geluid en de spectaculaire duikvluchten van de Kievit en de Watersnip en het grutto-grutto-grutto niet meer aan mijn kleinkinderen kon laten zien en horen.

Nieuwe ontwikkeling

In 2017 ging het gebruik van de polder over naar een andere pachter. Die knapte de polder op en begon weer een min of meer gangbaar graslandgebruik (helaas zonder beweiding) toe te passen. Maar de natuurlijke handicaps in het noordelijke deel bleven. Het waterpeil in de sloten kreeg een hoger stabiel beheer (ca. 40 cm beneden het maaiveld), waardoor de greppels op lage plekken lang ondiep onder water bleven. Voor zover de natte bodem dat toeliet, werd er in het voorjaar en na de eerste snee weer bemest, ook met strorijke rundermest. De vegetatie veranderde en werd soortenrijker met veel Reukgras (*Anthoxantum odoratum*). Een grassoort die vroeger aan het hooi de bijna vergeten toffegeur (karamel) gaf. Zelfs de prachtige roze bloeiende koekoeksbloemen (*Silene flos-cuculi*) keerden terug. Alleen al deze plantengroei, met kenmerken van de kamgrasvegetatie, is zeldzaam geworden en dus van groot belang voor de biodiversiteit. Maar zouden de vogels terugkeren? Want het ging en gaat overal slecht weten we. En de aantallen zijn inmiddels erg laag geworden waardoor een terugkeer naar een ooit aantrekkelijke polder bijna een utopie is.

Verrassende terugkeer

Eind februari 2019 is, als een cadeau, vanaf de Achterwei een baltsende Kievit te horen. Verbeelding? Even later duikt een doffer 'oer de wjuk' en probeert een overvliegend vrouwtje naar beneden te lokken. De weken daarop blijven zelfs meerdere Kievitmannetjes luidruchtig. Het dijke van de zwemplek is een goede waarnemingsplaats. Daar is te zien

dat die mannetjes hun best doen en aan het nestelen zijn. Overleg met de nieuwe gebruiker levert op dat de voorjaarswerkzaamheden afgestemd kunnen worden op de nesten en dat voor het maaien op tijd de boel in de gaten wordt gehouden om de kuikens en eventuele nesten te sparen. Zo doet de huidige melkveehouder dat. Mag wel benadrukt worden! In dat jaar vestigen zich aan de noordkant van het schelpenpad vier paar Kieviten samen met een paartje tureluurs en tot verbazing zelfs een paartje van de zeldzame Zomertaling. De nesten werden opgezocht, onopvallend gemerkt en de Zomertaling die laat broedt, werd gespaard bij het maaien. Een jaar later vindt een toename plaats naar tien paar Kieviten, in 2021 zijn er zelfs elf, in 2022 negen paar en in 2023 weer tien paar. De tureluurs zijn telkens met twee paar aanwezig, maar helaas kon in 2022 en 2023 de Zomertaling niet teruggevonden worden. Grutto's en watersnippen zijn (nog) niet teruggekeerd. Kennelijk zijn er veel te weinig van overgebleven in ons soortenarme grasland waardoor oude gebieden in deze tijd niet opnieuw bezet kunnen worden. Inmiddels weten meer dorpsgenoten van de terugkeer en delen in de vreugde.

Nestplaatsen en recreatie

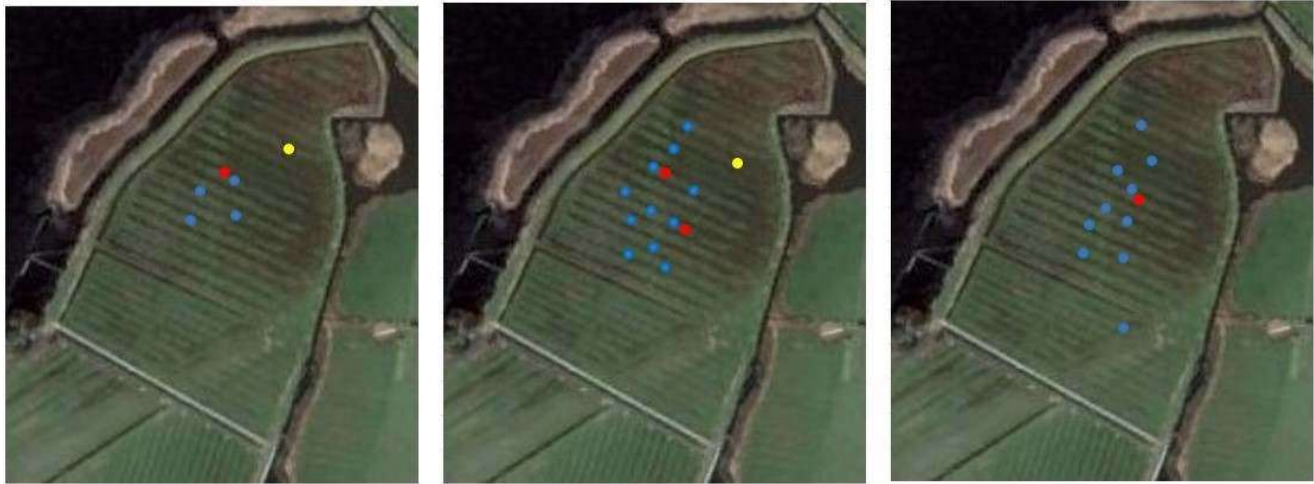
Omdat in de afgelopen jaren de nestplekken opgezocht zijn, kan nagegaan worden hoe de hervestiging van de Kievit en de andere soorten is verlopen. Dus ook hoe de nesten kwamen te liggen ten opzichte van het fiets- en wandelpad naar en van de zwemmersplek zelf. In de literatuur hadden vele jaren terug deskundigen zoals de latere professor A.N. van der Zande gewaarschuwd voor aanzienlijke broedvogelverstoringen door recreatieve paden in het weidelandschap. Er zou een strook van minimaal 100 m parallel aan een pad of recreatieve voorziening in het open veld ongeschikt worden als broedgebied voor de weidevogels. Voor elke 100 m pad wordt, realiseer je dat goed, 2 hectare (!) broedgebied ongeschikt voor onze weidevogels.

Afstanden gemeten

De positie van de nesten ten opzichte van de twee onrustbronnen die het hele jaar door en vooral na maart gebruikt worden (wandelaars, fietsers en brommers) kan via Google Maps vrij nauwkeurig gemeten worden. Ter controle werd voorts steekproefsgewijs de afstand lopend uitgemeten. Een halve meter werd daarbij voor de afstand naar boven afgerond. Het vastleggen van de nestlocatie en het terugvinden in het

Figuur 2. Bouwespolder bij Eastermar.

2019

2021

2023

Figuur 3. Ligging van nesten Kievit (blauw), Tureluur (rood) en Zomertaling (geel)

veld werd vergemakkelijkt door de aanwezigheid van het dichte greppelpatroon. Elke akker kon zo per perceel een nummer krijgen. De afstand tussen het pad en een nest is uiteraard de loodrechte lijn op het pad. Bij de zwemplek is de afstand vanaf het midden naar de nesten genomen (tabel 1). Nesten en paren werden alleen in de vroege morgen gezocht en gevolgd. Voor de afstandmetingen werden de eerste nesten van de paren genomen, dus geen vervolgnesten. Zulke vervolgnesten kwamen overigens altijd dicht in de buurt ervan te liggen. Aandacht voor de jonge vogels was er alleen vlak voor het maaien om verliezen

te voorkomen. Het gebruik van de onrustbronnen is tijdens de vestigingsperiode, die voor de kieviten van half februari tot half april loopt en voor de andere soorten tot half mei, niet gemeten. In de vestigingsperiode van de kievit (februari, maart) worden deze echter niet dagelijks gebruikt. In die periode worden ondanks drie verbodsborden (!) tegenwoordig toch af en toe honden uitgelaten.

Resultaten

Waar kwamen nu de nesten bij de vestiging in 2019 te liggen en hoe

Kievit	afstand tot fietspad					afstand tot zwemplaats					
	nr. akker	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
akker 7 *						77					142
akker 2 **				107						116	
akker 3		119	119	122	117		147	122	100	120	
akker 3			122					145			
akker 4		135	136		133		125	143		151	
akker 5	155	145	149	144	143	133	146	135	114	126	
akker 5				145						129	
akker 6	164	150	162	160	160	168	162	160	130	140	
akker 6		167	165				115	175		154	
akker 7	174	162	151	174		158	145	172	149		
akker 8		185		186	185		161		158	158	
akker 9	200	200	195	201	164	190	180	147	179	193	
akker 9			196					192			
akker 10		216		218			199		185		
akker 11		220	224		224		174	203		197	
akker 13			250		205			227		250	
gem		173	170	170	162	165	164	155	166	140	165
Tureluur											
akker 5 (tu)				142					110		
akker 6 (tu)		158	161		183		141	174		167	
akker 8 (tu)				185					153		
akker 9 (tu)	202	202	194			185	200	182			
Zomertaling											
akker 13 (zo)	247	251				238	255				
akker 12 (zo)			240					250			
akker 14 (zo)											

Tabel 1. Nestafstanden in meters van enkele weidevogelsoorten per akker naar een wandel-/fietspad en zwemplek bij Eastermar.

* perceel grenzend aan pad (noordzijde) en zwemplaats. ** perceel verder weg oost- en noordelijker.

ging dat verder bij de toename na vijf seizoenen? (figuur 3)

In het eerste jaar (2019) lagen de vier nesten op enige afstand van elkaar allemaal dichtbij de later in het voorjaar grotendeels droogvallende greppels tussen de akkers. Dat bleef op de enigszins bolligende akkers in latere jaren ook zo. Gemiddeld was de nestafstand vanaf het pad gerekend 173 m met een kortste afstand van 155 m (akker 5) en een langste afstand van 200 m (akker 9). Toen de aantallen groter werden bleef die gemiddelde afstand ongeveer hetzelfde, maar werd de ruimtelijke spreiding tussen de nesten op de akkers groter. In beide volgende jaren met het dichtstbijzijnde nest op een afstand van 119 m en het verste nest op 250 m van het pad. Er werden meer akkers in het centrum van het perceel benut en soms lagen er twee nesten op één akker. In de laatste twee jaar nam de kortste afstand van een nest naar het pad af naar 107 m (in 2022 één keer), met een langste afstand alleen in dat jaar van 218 m. Het gemiddelde daalde in 2022 amper omdat zeven van de negen nesten verder dan 140 m lagen. Voor het eerst werd in 2022 ook akker 2 benut. In 2023 werden zeven van de tien nesten ook verder van het pad af gevonden. Toen echter broedde voor het eerst één paar op minder dan 80 m vanaf het pad, namelijk op 77 m. Het gemiddelde ten opzichte van het pad nam ondanks dat nest toch nog iets toe. Dat kwam omdat in dat broedseizoen ook nesten lagen op akker 11 en 13 en dat was niet het geval in 2022. Ten opzichte van de zwemplek lagen in alle jaren de nesten in de polder gemiddeld tussen de 140 en 166 m afstand. In het vestigingsjaar was de afstand tot het eerste nest 133 m (akker 5) en in de andere jaren zes keer een nest tussen de 100 en de 125 m. De meeste nesten met eieren (38) werden verder weg van deze recreatieplek gevonden met een maximum afstand van 250 m; dezelfde afstand die werd gevonden bij het wandel- en fietspad.

Discussie

Het toegangspad kan opgevat worden als een onrustbron met een geregelde, onbekende lange beweging. De zwemplek zelf als een onrustpunt dat vooral in de tweede helft van de broedtijd onrust veroorzaakt. Mensen bewegen daar echter aanzienlijk minder (zitten of liggen op min of meer vaste plekken) en verblijven of spelen achter de kade op de schuine meerzijde van de verbrede kade of in het water. De plek is niet lang: ca 90 m, en 10 m breed. Het is voor te stellen dat broedvogels 'wennen' aan zo'n onrustbron, ook al omdat de grensbegroeiing aan de binnenkant van de kade en de sloot gebruikers verhinderen om de polder in te lopen. Dat is dus een heel andere situatie dan die van het wandel- en fietspad. De verwachting was dat dit verschil ook in de afstand tot de nesten gezien zou moeten worden.

De herkomst van de vogels is onbekend. Het is welhaast onmogelijk dat de eerste Kieviten die in 2019 tot broeden kwamen dezelfde zijn als die hier in het poldertje ooit broedden of geboren zijn. Kieviten kunnen oud worden (www.trekvogelatlas.nl), maar ouder dan 10 jaar is een uitzondering en vogels van 15 jaar zijn een zeldzaamheid. Het moeten vogels zijn die de omgeving kenden en bijvoorbeeld in de buurt groot zijn geworden. Dat kan elders in de oeverlanden zijn of (recentere) broedvogels van de maïslanden in de wijde omgeving, die zoals dikwijls is gezien nooit jongen grootbrengen. De kuikens worden daar in het coulisselandschap door Zwarte kraai en Buizerd gepredeerd. De Kieviten kunnen uitgeweken zijn naar het sinds 2018 opgeknapte en kennelijk nu weer aantrekkelijke lage poldertje bij de zwemplek. Hoewel de terugkeer van weidevogels naar een gebied dat ooit veel gebruikt is tegenwoordig uitzonderlijk mag worden genoemd, is het kennelijk toch nog mogelijk. Het geeft aan hoe groot de veerkracht van Kieviten nog

Figuur 4. Zicht in NW. richting naar de polderkade op de vegetatie begin mei 2023 (foto auteur).

is, hetgeen ook bekend is van menig plas-dras situatie zoals die in natuurgebieden en op boerenland wordt gezien. In die laatste gevallen zijn er echter altijd nog broedparen in de directe omgeving op aantrekkelijk gehouden en gemaakte plaatsen. Dat is hier niet het geval; de vogels hadden het gebied jaren geleden verlaten.

De situatie in het poldertje is sinds de vorige eeuw veranderd. Er is 5 hectare "afgehaald" voor de uitbreiding van de camping bij de Lits. Daar worden "her en der" chalets gebouwd en permanent bewoond. De campinguitbreiding is in de periode 2018 tot en met 2023 niet landschappelijk ingepast hoewel dit is voorgeschreven in het Bestemmingsplan. De overgebleven 5 hectare aan de zuidzijde van het wandel- en fietspad heeft nu aan twee zijden een onrustbron. Dat is waarschijnlijk de reden dat hier tot nu toe geen vogels terugkwamen om te broeden. De afstand van de uitbreiding tot het pad is minimaal 150 m en tot het begin van de zwemplek maximaal 250 m. Aan de meerzijde staan meer hoge bomen die ontbreken voor het polderdeel aan de noordzijde van het pad waar de hervestiging plaatsvond. Die bomen maken een zone eromheen ook ongeschikt voor de weidevogels. De percelen aan de noordzijde van het pad liggen ook iets lager en bezitten meer invloed van grondwater dat op plekken tot bijna in het maaiveld reikt. Het is bekend van andere polders met kwel dat deze zeer aantrekkelijk zijn voor weidevogels. De samenstelling van de graslandvegetatie wordt er mede door bepaald en komt laat/later in het voorjaar op gang. Door het graslandgebruik kan deze vegetatie in korte tijd soortenrijk (figuur 4) worden en vooral open en kort blijven. Het is een vrij ideale situatie voor Kieviten om in te broeden. Ook het voedsel zit hoog in de bodem en is lang in het broedseizoen goed bereikbaar, ook in de greppels tussen de akkers. Deze factoren hebben ongetwijfeld bijgedragen aan de terugkeer. Zonder twijfel ook hebben de om de polder liggende kaden en de verdichting van de bomen aan de noordoostzijde invloed op de nestplaatskeuze. Dat is er waarschijnlijk de oorzaak van dat de vogels, met uitzondering van het nest van de Zomertaling, na akker 13 niet verder van het pad af broedden. Het smaller worden van het poldertje na de akker 14 door beperkte ruimte tussen de kaden droeg daaraan eveneens bij. Dichtbij de kaden broedden de weidevogels ook niet vanwege het geringe zicht op verrassingen door vliegende predatoren. Een gegeven dat je veel meer ziet (en zag) in ons polderlandschap. Zo blijkt het wandel- en fietspad naar de zwemplek een belangrijke rol te spelen bij de terugkeer van Kieviten (en tureluurs) en de ruimtelijke verdeling in de Bouwspolder bij Eastermar. De verwachting dat de zwemplek, als 'punt'-onrustbron minder invloed zou hebben dan de 'lijn'-onrustbron, het pad, kwam uit, al is het verschil minimaal. De verstoring die uitgaat van de zwemplek is vooral gericht op het meer en aangrenzende oeverdelen en dat zal ongetwijfeld daaraan bijgedragen hebben. Op die plek zijn ook geen dominante gebouwen aanwezig. Zelfs bij zo'n aantrekkelijke graslandvegetatie en zulke vochtomstandigheden als in dit poldertje is de eerder genoemde ongeschikte broedzone van 100 m te kort. Het is dus beter om 150 m aan te houden voor dit soort (recreatieve) activiteiten en nog beter om in vogelrijke gebieden zulke activiteiten helemaal na te laten. Het zou mij niet verbazen als voor minder geschikte graslanden deze afstand nog groter is. In de situatie van dit poldertje gaat het om een heel aantrekkelijk graslandbiotoop. Dat heeft, kan ook aangevoerd worden, een dempend ("overlevings")effect op de onrust die van het wandel- en fietspad uitgaat. Zelfs op de vestiging van zo'n algemene weidevogel als de Kievit tot voor kort was, ook al gaat het hier maar om één voorbeeld. Bedenk dat elke 150 m van het pad aan weerszijden 3 hectare als broedgebied ongeschikt maakt. Dat is bij elke kilometer tien keer zoveel. Daarom mag verwacht worden dat bij de huidige kleinere populaties van de weidevogels in de situatie van een minder gunstig biotoop (zonder kwel en hoge natuurlijke waterpeilen) het verlies aan broedbiotoop door aanleg van zulke ontsluitingen nog veel groter is. Dit soort gegevens zouden door politici, maar zeker bij natuurbeheerorganisaties veel beter in de beslissingen moeten worden meegewogen. Tegenwoordig werken deze helaas maar al te graag en veel te gauw mee aan (recreatieve) ontsluitingen in het landelijke gebied.

Figuur 5. Broedende kievit, 18 mei 2016 (Foto Piet Zuidema). De foto is niet in de Bouwspolder genomen.

Slot

Dit veldwerk had niet kunnen plaatsvinden zonder de medewerking van Jan Hiemstra te Heechsân. Elk broedseizoen deed hij zijn best om alle benodigde informatie over het gebruik van de polder op tijd door te geven en rekening te houden met de nesten en jonge vogels. Germ de Vries uit Eastermar behoort ook veel dank te krijgen voor de hulp bij het veldwerk en de locatiebepalingen in het terrein.

Literatuur

Zande, A.N. van der, 1984. Outdoor recreation and birds: conflict or symbiosis? Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden, 269 pp.

Verstrael, T., W. ter Keurs, A. van der Zande & W. van der Weijden, 1983. De verstoring van weidevogelpopulaties door wegen. Het Vogeljaar jaargang 31 (3) 1983, pp. 138-151.

Correspondentieadres:
Arend Timmerman
Achterwei 4, 9261 VX Eastermar
a.timmerman@zonnet.nl